

La presència de la por i la construcció de l'enemic en el discurs de Vox el 2019. Fear and enemy-construction in the discourse of Vox in 2019.

María Trinidad Bretones
Universidad de Barcelona

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6607-952X>
mtbretones@ub.edu

Miquel Domínguez Martí
Universidad de Barcelona
emailmiquel_dm89@hotmail.es

Historia editorial

Received: 5/12/2023
First Review: 7/12/2023
Accepted: 19/12/2023
Published: 28/12/2023

Palabras clave:
discurso, miedo, enemigo,
ideología, partidos políticos,
extrema derecha,
comunicación política

Resumen

El tipo y los temas que se emplean en los discursos de los partidos políticos de extrema derecha configuran, sin duda, algunos de sus rasgos más visibles. El autoritarismo, el rechazo a la inmigración, o la crítica destructiva hacia las instituciones del Estado y a hacia el resto de partidos políticos son algunos de los temas que los caracterizan. Asimismo, parece que el elemento que más identifica a este discurso es su elevado contenido emocional y, más concretamente, la alta intensidad en el uso de mensajes que activan miedo en la población receptora.

Esta investigación rastrea la presencia del miedo en los discursos del partido político español de extrema derecha, Vox. Mide su intensidad, recoge los términos con los que se designa y muestra, además, su asociación con el proceso discursivo de construcción de enemigos. En concreto, para medir la intensidad y seleccionar y cuantificar los términos del discurso del miedo se exploran, durante el año 2019, los mensajes en la cuenta Twitter de este partido, y se compara, durante el mismo año, con la presencia de mensajes de temor o miedo en las cuentas de la red oficial equivalente del resto de partidos políticos.

Bretones, M. T. y Domínguez Martí, M. (2023). **La presencia del miedo y la construcción de enemigos en el discurso de Vox en 2019**, *Anuario del Conflicto Social*, 14, e-45049. <https://doi.org/10.1344/ACS2023.14.8>

Resum: La presència de la por i la construcció d'enemics en el discurs de Vox el 2019

Paraules clau

Discurs, por, enemic, ideologia,
partits polítics, extrema dreta,
comunicació política

El tipus i els temes que s'utilitzen en els discursos dels partits polítics d'extrema dreta configuren, sens dubte, alguns dels seus trets més visibles. L'autoritarisme, el rebuig de la immigració o la crítica destructiva de les institucions de l'Estat i de la resta de partits polítics són alguns dels temes que els caracteritzen. Igualment, sembla que l'element que més identifica aquest discurs és el seu elevat contingut emocional i, més concretament, l'alta intensitat de l'ús de missatges que activen la por en la població receptora.

Aquesta investigació rastreja la presència de la por en els discursos del partit polític espanyol d'extrema dreta Vox. En mesura la intensitat, recull els termes amb què es designa i mostra, a més, la seva associació amb el procés discursiu de construcció d'enemics. En concret, per a mesurar la intensitat, seleccionar i quantificar els termes dels discurs de la por, s'hi exploren, durant l'any 2019, els missatges en el compte de Twitter d'aquest partit, i es compara, durant el mateix any, amb la presència de temor o de por en els comptes de la xarxa oficial equivalent de la resta de partits polítics.

Abstract

Keywords

Discourse, fear, enemy, political
parties, far right, political
communication

The kind of and specific subjects used in the discourse of far-right political parties constitute, undoubtedly, some of their most visible traits. Authoritarianism, the rejection of immigration or the destructive critique of state institutions and the rest of political parties are some of the subjects that characterize this kind of parties. Also, it seems that the element which best identifies their discourse is its high emotional content and, more specifically, the high intensity of the use of messages to activate fear in the receiving population. This paper traces the presence of fear in the discourse of the Spanish far-right political party Vox. It measures its intensity, lists the terms used to designate it, and shows its links to the discursive process of enemy construction. In particular, in order to measure the intensity of its discourse of fear and to pick out and quantify the terms used in it, this paper examines the party's message in its official Twitter account during 2019, and compares them to the presence of fear or dread in the messages of the rest of political parties in their respective account in the same social network.

1. Introducció

L'auge de l'extrema dreta en els últims anys està en el centre dels desafiaments als quals, mundialment, les democràcies existents s'han d'enfrontar (Eatwell & Goodwin, 2019). L'ascens de partits filofeixistes al poder es consuma amb la integració de molts d'ells en governs de tota Europa (Mudde, 2007; Anton-Mellón & Hernández, 2016) i d'altres zones del planeta (Pereira, Jaráiz & Cazorla, 2020). En el cas d'Europa, molts d'aquests partits són els que recentment han arribat als parlaments europeus havent esdevingut, per vots, segona o tercera força o, fins i tot, la primera com és el cas italià, on el partit polític Germans d'Itàlia va passar a ser –al setembre de 2022– la primera força política al parlament, o com el cas més recent dels Països Baixos on –el 22 de novembre de 2023– el partit d'ultradreta Partit de la Llibertat guanyà també les eleccions generals.

A Espanya, des de les eleccions generals de 2019, Vox s'ha establert com a tercera força en el Congrés, per darrere dels partits que componen el bipartidisme tradicional (instaurat des de l'inici de la democràcia el 1978) de la dreta que representa el Partit Popular (PP) i l'esquerra del Partit Socialista Espanyol (PSOE) (Jaráiz, Cazorla & Pereira, 2020). No obstant això, el seu auge no sols es veu reflectit en la representació parlamentària obtinguda, sinó també en la proliferació d'organitzacions de tall reaccionari, xenòfob i islamòfob, com són *Hogar Social*, *Haçte Oír* o *Desokupa*, entre moltes altres, que comparteixen amb Vox el seu discurs autoritari i ultraconservador.

L'extrema dreta actual ofereix diferències significatives amb la del segle passat, els feixismes d'entreguerres o altres ideologies conservadores. Les noves organitzacions mostren una estètica renovada; estan adaptades a les noves formes de connexió amb el seu públic, i empen amb solvència els nous mitjans i les tecnologies de la informació, d'aquí ve que Steven Forti (2021) utilitzi la nomenclatura de «dreta 2.0» per a referir-se a aquest tipus de moviments i ideologies. A la renovació que han dut a terme s'inclou, per exemple, una nova manera de vestir en la que s'han substituït les camises negres o la imatge de *skinheads* per elegants vestits i corbates; un discurs adaptat als nous temps que es difon pels vells i nous mitjans o emprà les estratègies de màrqueting i publicitat més actuals.

No obstant això, la nova imatge no s'acompanya d'una renovació en l'essència de la seva posició extrema a la dreta ideològica, que continua sent la mateixa, a saber: l'assenyalament d'amenaçes i enemics. Així, es fomenta la por al fet que t'*okupin* la casa, por al fet que uns *menas* et robin o et violin, por al fet que «els immigrants» et deixin sense feina o, fins i tot, por al fet que algun musulmà pugui atemptar contra la teva vida. A més, la dreta radical, com ja feien els feixismes del segle XX, genera un sentiment de pertinença a un «nosaltres» –delimitat per valors, interessos i necessitats legítims– que està en oposició i és amenaçat per «uns altres»; en particular, per aquells que són els assenyalats com a enemics: l'immigrant, la feminista, el comunista, l'homosexual, etc. Per tant, veiem que, per sota de la seva aparença estètica, mantenen enormes similituds amb els postulats ideològics de les formacions del passat (Ferreira, 2019).

En l'ascens social i polític d'aquesta ideologia operen tant factors exògens, o de context social, com factors endògens, és a dir, aquells que defineixen el seu caràcter i la seva forma d'actuar i de presentació a l'espai públic.

El marc exogen d'oportunitats per al seu actual ascens està conformat per processos d'abast estructural com són les crisis econòmiques, les guerres, les crisis sanitàries, la globalització, etc., o per dinàmiques socials més immediates, com són la intensificació de la disputa entre els partits polítics amb major representació parlamentària, l'ampliació dels grups en competència electoral, la radicalització de les posicions ideològiques i partidistes, conflictes i mobilitzacions socials regionals en confrontació amb els Estats nacionals, etc. És en la confluència de molts d'aquests factors on es troba l'explicació de l'ascens de Vox (Montabes & Cazorla, 2020; Urbán,

2019), especialment perquè són aquests els que conformen un estat de mancances urgents i insatisfaccions elevades que afecta una part important de la població. Aquesta és la població que, pel seu estat, està en disposició d'escoltar i acceptar com a vàlides respostes emocionals i solucions immediates i categòriques (com les que ofereix la ultradreta), encara que no siguin reals ni vàlides (Castro & Jaráiz, 2022).

Com a factors endògens s'inclouen tota la sèrie de mecanismes i estratègies que la actual ideologia aplica per a expandir-se. Aquí, entenem que la clau de tals mecanismes i estratègies està en els mitjans i les formes en què s'exhibeixen en l'espai públic, o en la manera amb la qual interactuen en les relacions socials directes o, també, en les emprades pels mitjans de comunicació o altres organitzacions. Tot això ho veiem materialitzat en les plataformes que han desenvolupat per a la difusió de la seva ideologia (els denominats think tanks) i en la construcció intencional de marcs comunicatius d'acord amb els seus objectius d'expansió. Aquestes plataformes i marcs comunicatius configuren una interpretació —a la seva conveniència— de determinats fets socials; defineixen l'ús dels vells i nous mitjans de comunicació; marquen els temes; pauten els ritmes d'informació, i, en definitiva, dissenyen el caràcter de la seva intervenció pública. És en el marc d'aquest conjunt de factors endògens on se situa la nostra anàlisi, que se cenyirà a l'exploració del discurs directe de Vox, en combinació amb fonts secundàries i les aportacions que han realitzat altres recerques.

La nostra anàlisi empírica es limita a detectar la presència de símbols que apel·len a la por, perquè són aquests els utilitzats per connectar emocionalment amb la població que experimenta un estat d'alarma davant les dificultats que troben per al desenvolupament normal de les seves vides. Del conjunt d'aquests símbols ens interessen especialment aquells que es donen en associació amb els símbols que assenyalen els enemics, o als supòsits causants de molts dels problemes reals. Aquí suposem que és aquesta estratègia de combinació de símbols emocionals per a la por i símbols d'identificació d'enemics la que opera com un dels mecanismes amb els quals l'extrema dreta està assegurant la seva expansió.

1. El perfil de Vox

L'auge evident de l'extrema dreta es presenta, des del consens acadèmic, com un fenomen heterogeni que implica, d'una banda, una diversitat variable de partits i moviments amb

aquest perfil i, d'una altra, la situació en contextos socials i zones d'influència geopolítica també variables. És aquesta heterogeneïtat del fenomen la que justifica la multiplicitat de nomenclatures que fem per tal de nomenar-lo: ultradreta, dreta radical populista (Mudde, 2007), noves dretes, dreta 2.0 (Forti, 2021), dreta radical (Minkenberg, 2011), neopopulisme o nacionalpopulisme (Eatwell & Goodwin, 2019), etc. En aquesta recerca adoptarem els matisos centrals del significat que aporten alguns d'aquests termes per precisar el perfil de l'«extrema dreta actual» i reprendrem aquells trets que millor semblen encaixar en el comportament del partit polític que aquí estudiem.

Vox inclou en el seu perfil quatre trets: un cert conservadorisme «burgès» (Strobl, 2022: 13-20); alguns dels elements de l'extrema dreta tradicional (pel seu component d'autoritarisme i respecte per l'ordre); la naturalització i l'acceptació completa de la jerarquia social (Mudde, 2007: 22), i, finalment, els elements propis de nova extrema dreta que són els següents:

- a) Representa un allunyament estètic i lingüístic respecte dels nacionalsocialismes i feixismes del període d'entre guerres del segle XX, tal com ho han fet la resta de partits d'extrema dreta europea (Strobl, 2022: 21-27). Vox, en el seu programa de propaganda com a partit que competeix en unes eleccions, fa nul·les referències directes al període de la Dictadura de Franco; situa tot el seu discurs en connexió amb l'actual sistema democràtic, i exhibeix tant una vocació per convertir-se en representació parlamentària rellevant com el respecte a la Constitució (per exemple, Espanya ha de formar part d'«una Europa de les nacions democràtiques»; «Espanya és garantia dels drets i llibertats dels espanyoles», [Vox, 2019a: 4]).
- b) En els temes del seu discurs es dona prioritat a la retòrica antiimmigratòria (Reggiani, 2017: 81), a la negació del canvi climàtic com a fenomen potencialment d'alt calibre, a l'antifeminisme (que expressen, per exemple, amb la seva negació de l'ús del terme «violència de gènere» o amb la seva denominació despectiva d'«ideologia de gènere» per tal de referir-se a qualsevol posició i política feminista) i a l'oposició al que representa i promou la Unió Europea, a la qual s'acusa de «construir una Europa» al marge de la veritable Europa» (Vox, 2019a). Aquests temes, a més, són plantejats en el marc de pretendre oferir respostes necessàries enfront de problemes reals o, directament, en el marc de determinar qui són els «generadors de problemes».

- c) Els seus integrants actuals, especialment els seus líders, provenen d'un estrat social que el sociòleg alemany Wilhelm Heitmeyer i la politòloga austríaca Natascha Strobl han conceptualitzat amb el terme «burgèsia crua», amb el qual designen a «aquests estrats burgesos amb certa tendència a abandonar la solidaritat social i substituir-la per una ideologia de la duresa sota l'aparença d'uns modals civilitzats i gentils. [Que a més] [...] s'articula mitjançant un fetitxe de responsabilitat personal, l'eficiència i la maximització del rendiment» (Strobl, 2022: 27-31). En la seva imatge pública es presenten com a persones aparentment formades, eficients i responsables (amb corbates i vestits impecables, pulcritud estètica, retòrica i expressió cuidada, etc.) i, per tant, els seus líders i membres més visibles encarnen fidelment aquest estrat social al qual es refereixen Heitmeyer i Strobl (vegeu la posada en escena del gran acte en Vistalegre [Vox, 2018b]).

3. Els factors exògens del seu auge

L'actual expansió de l'extrema dreta amb l'adquisició de nous votants implica que aquesta ha desbordat els límits naturals de l'estrat social de la «burgèsia crua» al qual pertanyen els seus líders. I ens preguntem, quins són els motius pels quals guanya adeptes entre la població que està fora de l'estrat al qual aparenta representar? Per a autors com Hanspeter Kriesi (2008: 4), les raons tant del seu auge com de la seva extensió estan en el tipus de globalització econòmica que genera guanyadors i perdedors.

La desregularització i l'increment de la competitivitat de les economies, el creixement de la diversitat cultural i les tensions associades a la distribució dels recursos dels Estats de benestar desenvolupats als països de la Unió Europea expliquen moltes de les conseqüències negatives de la globalització en aquesta zona del planeta. Són aquestes conseqüències les que converteixen en perdedors a molts dels membres d'aquestes societats i que, amb seguretat, estan fora de l'estrat de «burgèsia crua», i és a aquesta part de la població a la qual l'extrema dreta es dirigeix per guanyar adeptes i votants. Associat a això, s'ha produït una marginalització econòmica creixent de la classe treballadora, particularment dels treballadors sense qualificació, que les seves demandes difícilment reben una resposta política fàcil (clara, segura i immediata), ni des dels partits que pivoten el centre, ni de la dreta, ni de l'esquerra convencional. Davant això, el suport a partits d'extrema dreta podria explicar-se com a resultat del procés de cerca que duen a terme els components de

qualsevol estrat social que es perceben com «els perdedors» de la globalització i que estan en la cerca d'una solució que doni resposta a les seves necessitats urgents.

D'altra banda, hi ha segments d'estrats variables de la societat que comparteixen —ja sigui per desenvolupament autònom o com a resultat de la seva exposició a determinats missatges de propaganda— un cert conservadorisme social que s'oposa a la immigració, a la integració europea o al liberalisme cultural. Aquest conservadorisme estès constitueix un fenomen recent que també explica en part l'auge de la dreta radical (Bornschier & Kriesi, 2012).

A Espanya, a més d'aquest marc contextual conformat per la globalització, la marginalització de la classe treballadora o el grau de conservadorisme social regnant, trobem particularitats històriques afegides a la trajectòria actual del seu ascens. En el nostre marc geopolític immediat hi ha dues línies de desenvolupament històric: una, el feixisme i el nazisme europeus i, l'altra, el franquisme purament espanyol. Mentre que, després de la segona guerra mundial, en països com Alemanya o Itàlia es va produir un procés de «desnazificació» en virtut de la progressiva implementació d'una democràcia liberal, a Espanya el franquisme pur va romandre durant quaranta anys, i només va arribar a la seva fi amb la mort del cabdill per causes naturals l'any 1975. Podem dir, per tant, que no sols no es va produir un procés de «desfranquització», sinó que la causa del seu final va fer possible que les diferents faccions del règim dictatorial poguessin participar en la redacció de la Constitució espanyola de 1978, cosa que permetria, al seu torn, perpetuar la monarquia imposada pel propi dictador o mantenir a molts dels antics membres del règim en una gran quantitat dels òrgans institucionals del nou aparell de l'Estat, com són les Forces i Cossos de Seguretat de l'Estat, l'Exèrcit o els Aparells Judicials.

La no «desfranquització» va permetre la reedició de partits polítics obertament antidemocràtics que havien estat vigents durant el règim franquista, com és el cas de la Falange Espanyola. També va fer possible articular un partit com Aliança Popular (AP), que, fundat durant la transició, va aglutinar als antics jerarques i ministres franquistes juntament amb les diverses famílies de la dreta ultraconservadora. D'aquesta manera, es va configurar una coalició amb capacitat per competir electoralment i contribuir, així, a donar continuïtat a les dretes reaccionàries (Álvarez, 2022; Casals, 2000; Urbán, 2019). Al 1989, després d'un procés de refundació, Aliança Popular es va transformar en l'actual Partit Popular, un dels dos partits que durant dècades ha conformat, al

costat del Partit Socialista Obrer Espanyol, el bipartidisme parlamentari característic de l'Estat espanyol contemporani.

El resum del procés és clar: en el cas de l'Estat espanyol, la ideologia d'extrema dreta no és més que «una presència absent» –com ho denomina Xavier Casals (2000: 148)–, perquè aquesta ha ostentat el poder, en major o menor mesura, des de la Guerra Civil espanyola, encara que amb aparença de dispersió organitzativa, partidista i institucional (Casals, *ibíd.*). És en 2013, amb la creació del partit d'ultradreta Vox, el moment en el qual el seu caràcter dispers pren forma de grup amb total visibilitat i amb capacitat d'actuació legítima en el debat i en l'espai públic.

El sorgiment de Vox s'atribueix, doncs, a aquesta «presència absent» que ha estat capaç d'organitzar-se i atorgar-se visibilitat com a presència activa en forma de partit polític que competeix en democràcia, però també s'apunten altres motius més recents i conjunturals. En concret, la necessitat d'organització política es relaciona amb els nombrosos casos de corrupció destapats a partir de la crisi econòmica de 2008. També s'interpreta com l'organització partidista resultant d'un moviment reaccionari que necessita fer explícita la seva oposició a les polítiques feministes i LGTBI, o que necessita fer front als diferents moviments socials encarnats al 15-M, o que necessita fer front al procés independentista català. I, finalment, tant la seva constitució com el seu progrés també s'expliquen per la necessitat de constituir un discurs nativista i antiimmigració que guanya força en connexió amb la data de la crisi de refugiats de 2015 i que combat, en general, a les migracions (Urbán, 2019). En conjunt, tal com apunten Sonia Alonso i Cristóbal Rovira (2014), la pregunta per l'aparició de Vox es respon amb tots aquests factors de «demanda» i d'«oportunitat» que conflueixen en la primera dècada del segle XX.

4. Els factors endògens del seu auge. Aproximacions a un model d'anàlisi

4.1. Primera aproximació: la batalla per l'hegemonia dels marcs

La relació entre el discurs polític i el poder radica en el seu potencial comunicatiu (Castells, 2009), i subratllem nosaltres explícitament, per a l'exercici de la propaganda. De fet, Edward Bernays ja ens advertia fa un segle que «l'important de la propaganda és que és universal i contínua, i que se salda amb la imposició d'una disciplina en la ment pública igual que un exèrcit imposa disciplina en el cos dels seus soldats» (2008: 34). Per tant, aquesta és la guia que ens orienta: el

poder que ha aconseguit Vox s'explica, almenys en part, pel seu potencial comunicatiu per exercitar propaganda i per col·locar-se enmig de les disputes i els debats de la nostra actual democràcia liberal. Exposem, a continuació, l'argument d'aquesta primera aproximació.

Strobl afirma que l'estratègia de la ultradreta per tal d'oferir una imatge renovada i «democràtica» «es mostra sobretot en el camp de la comunicació i el llenguatge» i destaca també que el seu discurs «es reproduceix sobretot a través dels espais digitals que són emprats per lliurar la batalla cultural per les ments de la gent» (2022: 21-27). Teun A. Van Dijk planteja a la seva *Anàlisi Crítica del Discurs* el següent: «les nostres ments controlen les nostres accions i, per tant, si som capaces d'influenciar la mentalitat de la gent, per exemple, els seus coneixements o les seves opinions, podem controlar indirectament les seves accions». I continua assenyalant que «atès que les ments de la gent són influïdes sobretot pels textos i la parla, descobrim que el discurs pot controlar, almenys indirectament, les accions de la gent, tal com sabem, per la manipulació i la persuasió» (1999: 23-36). En un altre text del mateix autor trobem una cita que resumeix bé la nostra aproximació al valor que atorguem a la presència de la por puix que la repetició d'una tipologia de discurs contribueix a l'expansió d'una determinada ideologia: «a través de la repetició de discursos polítics o mediàtics sobre esdeveniments similars, i a través de jugades discursives específiques de generalització, ells podrien condicionar la generalització i l'abstracció de models mentals específics a estructures de coneixement i ideologies més generals, per exemple, sobre immigració, terrorisme o crisi econòmica» (2016, p. 211).

La batalla discursiva de la dreta radical és un dels elements en el qual posen més esforços els partits i moviments que professen aquesta ideologia. Així ho subratlla George Lakoff en afirmar que «els conservadors estatunidencs (a diferència dels progressistes) han invertit bilions de dòlars des dels anys 70 en *think tanks*, per finançar investigadors i trobades intel·lectuals dedicades a estudiar la millor manera d'estructurar i comunicar les seves idees i destruir les possibilitats dels seus adversaris» (2004: 9).

A la versió espanyola d'aquesta manera de procedir situem als *think tanks* autòctons, com són la *Fundació per l'Anàlisi i els Estudis Socials* (FAES) (fundada en 1989, presidida per J. M. Aznar i que compta també amb nombrosos militants de la Falange i amb fills i filles de ministres franquistes); la *Fundació Dissens* (fundada el 2020 i presidida pel líder de Vox, Santiago Abascal), o

l'Institut Superior de Sociologia, Economia i Política (ISSEP), que a més compta amb il·lustres personatges de renom de la dreta radical espanyola com Jaime Mayor Oreja o Javier Tebas, president de la Lliga Nacional de Futbol Professional Espanyola i ex militant de Força Nova o el militar Pedro Baños. Són aquests organismes els que defineixen les posicions i discursos «de dretes», que, al seu torn, irradien als mitjans de comunicació amb la finalitat d'expandir-los entre la població.

L'objectiu principal dels *think tanks* d'ideologia ultraconservadora és la batalla pel control hegemònic del relat que atorga significat al context social i que, conseqüentment, interpreta i dona valor a qualsevol qüestió social que convingui destacar. Però el context «és un constructe mental en tant que representa el que els usuaris del llenguatge construeixen com a rellevant en una situació social» (Van Dijk, 1999: 26), i és, també, el marc (comunicatiu) d'«estructures mentals que conformen la nostra manera de veure el món» (Lakoff, 2004: 17), o, en definitiva, és l'«espontani» encadenament d'idees, valoracions i temes des dels quals s'obliga a pensar de determinada manera sobre el món que ens envolta (Lakoff, 2004: 24).

A l'Estat espanyol trobem una producció intensa de relats d'aquest perfil amb vocació d'hegemonia. Per exemple, els impostos com a sobreesforç, o com a «càrrega impositiva», o entendre una invasió militar i una guerra com a «operació militar» o com a «intervenció militar» (tal com va ser presentat el cas de la participació de l'Estat espanyol a l'Iraq). En definitiva, a Espanya, igual que ha succeït en altres punts del planeta, s'ha articulat una dreta radical que «s'ha dotat de tot un arsenal de mitjans apropiats, des de l'establiment de determinats marcs fins al desenvolupament de narratives i tècniques d'argumentació» (Strobl, 2022: 24) i aquesta dreta, des de la seva constitució al 2013 com a partit polític, està aconseguint guanyar la batalla amb la seva estratègia de creació i extensió dels marcs amb els quals s'ha d'interpretar la realitat social.

4.2. Segona aproximació: de la política racional a la política emocional basada en la por

Garcillán López-Rúa divideix les tècniques de persuasió en dos blocs: «les racionals i les emocionals» (2015: 464). És una idea que ve des de lluny; sabem que «és possible posar en marxa corrents psicològiques i emocionals que redundin en benefici propi» (Bernays, 2008: 70). Les tècniques emocionals són utilitzades per generar un major record d'alguna cosa (tal com expliquen G. García-Hípola i S. Pérez-Castaños [2021: 24]), i això ha fet de l'ús d'elles una estratègia política i mediàtica generalitzada, fins al punt de fer incompatible, per a la política actual, abordar la dis-

cussió de les decisions públiques des d'una dimensió racional (González-Castro, 2023). No obstant això, en el camp de la comunicació política no hi ha un discurs pur; tots es mouen enmig d'un rang que va de discursos completament emocionals a completament racionals i, generalment, s'empra una combinació de totes dues tècniques. Així i tot, dins d'aquest rang, la ultradreta sembla conformar-se per «partits emocionalment activats» (com els han denominat I. Crespo-Martínez, A. Garrit-Rossa i J. M. Rojo-Martínez [2022]), la qual cosa significa que, en essència, estan escorats en l'extrem de l'ús intens de la tècnica emocional.

És en aquest escenari on es justifica la necessitat de l'anàlisi sobre la presència de l'emoció de la por en el discurs polític. Paloma Castro i Erika Jaráiz expliquen que «els partits populistes duen a terme una estratègia política la retòrica de la qual evoca els greuges latents i apel·la a les emocions provocades per aquests» (2022: 315). Per part seva, Bauman assenyala que la por és la primera reacció en forma de sentiment que els éssers humans (com la resta dels animals) tenen davant d'una amenaça, mentre que la segona reacció ja seria una resposta en forma d'acció, com és la fugida del que ens amenaça o com ho són també els actes de violència per combatre allò que ens amenaça (2006: 11). També R. Bericat-Alastuey comenta que «la por és una emoció purament instrumental pròpia d'aquelles situacions en les quals l'agent s'enfronta a un poder superior i anticipa potencials conseqüències negatives per a ell» (2005: 62).

Així doncs, la por és una emoció primària, associada a la supervivència biològica i necessària per reaccionar de manera automàtica davant situacions percebudes com a perilloses o amenaçants per a l'existència (Maia, 2022). També és (ara definit des del camp de la biologia i la neurologia) una sèrie complexa de reaccions bioquímiques, neurològiques i psicomotrius automatitzades i instintives de les quals l'ésser viu (pel fet de ser-ho) se serveix per tal de preservar la seva existència (Hustvedt, 2017: 277). Es tracta, per tant, d'una cadena de reaccions «instintives» que, almenys per a l'ésser humà, es reconeix en el que reflecteixen els nostres cossos i en el que sentim com a emoció, i que escapa al nostre control conscient i raonat (ibíd., 284). Així doncs, no és difícil poder veure i considerar que aquest tret purament biològic pot ser aprofitat, si convé, en qualsevol tasca de manipulació de la població perquè, tal com assenyala Martha Nussbaum (2014), la por a més d'emoció primària com a reacció biològica, es pot despertar mitjançant un procés d'associació, prèvia classificació d'uns certs col·lectius definits com a amenaces, o bé relacionant un concepte conegut amb un altre que designa el desconegut.

Pel que fa al nostre treball d'exploració, assumim la interpretació donada a la funció de la por com a pulsio que assegura la reacció necessària i instintiva de protecció davant de qualsevol amenaça a l'existència biològica, però també davant amenaces a l'existència en el seu sentit més general, com ho és l'existència material, cultural i identitària; amenaces o pors que es materialitzen amb la posada en qüestió (real o suposada) de les propietats materials, o la posada en qüestió (real o suposada) de qualsevol identitat social considerada com a millor i legítima (espanyolitat, masculinitat, feminitat, patriotisme, etc.).

A més, l'estat de reacció de defensa associat a una situació de por elimina l'esperit crític del subjecte, perquè la resposta immediata davant alguna cosa que amenaça serà concentrar tota l'atenció en aquells estímuls que assenyalen el que amenaça i, derivadament, a concentrar la seva atenció a mobilitzar aquells processos que assegurin protecció i prometen un marc de seguretat (tal com diu el sociòleg Manuel Castells [2009]). Partim d'aquesta posició i suposem que l'extrema dreta combina interessadament el discurs de la por i de l'odi oferint, així, un marc d'interpretació complet: assenyalat de què protegir-se i enuncia com aconseguir seguretat per a la ciutadania. I aquest és el paper central que exerceixen els *think tanks* de la dreta radical. La seva funció, interpretada des de l'Anàlisi Crítica del Discurs (Van Dijk, 1996 i 2002), radica a produir els «codi-guia» que orientaran la interpretació de la realitat a un significat abans que a un altre. El missatge de la por en el seu conjunt és el principal «codi-guia» de l'extrema dreta.

Són molts els exemples de marcs comunicatius favorables a la interpretació del món perillós, «de por», que proposa la dreta radical; de moment, assenyalarem un recurrent: l'arribada de població immigrant en un moment i lloc donat es representa sota el gran marc d'«onades migratòries». El terme, des d'una primera impressió, apunta a la neutralitat i sembla tenir intencions descriptives, però, amb la seva repetició, també evoca el significat d'un succés que és (com les onades) brusca, incontrolable, capaç d'ofegar a una persona i, fins i tot, pot adoptar la forma i el comportament d'un tsunami. En aquest marc conceptual, el migrant no sols arriba en un moment i lloc donat, sinó que ho fa enmig d'altres migrants que arriben al ritme d'onades, i aquestes poden donar-se de manera «incontrolada». La por a aquest no-control justificaria polítiques antiimmigració, sota l'argument d'una societat que es vol preservar d'un impacte de dimensió imprevista i, per tant, de la inseguretat (Urbán, 2019: 88).

Un altre exemple on la dreta i la ultradreta vinculen a determinats col·lectius amb la emoció de la por es dona en la constant associació dels termes «immigració» i «delinqüència»: «Barcelona segueix assetjada per la inseguretat ciutadana provocada per una immigració massiva i descontrolada» (Compte de Twitter de Vox, 28/10/2019).

En el tracte discursiu de les migracions per part de la dreta radical, veiem que, en general, la por és utilitzada com a mecanisme per controlar les narratives amb les quals es construeix l'imaginari d'un món la composició del qual consisteix en col·lectius enfrontats entre els treballadors nadius i els immigrants delinqüents i aturats (Castro & Jaráiz, 2022: 310).

4.3. Tercera aproximació: la por que assenyalava enemics

L'«altre» assenyalat i identificat en un perfil construït a conveniència és l'objectiu al qual combat la ultradreta a tot el món i és per al que requereix de la construcció d'un ambient de por i odi. Això ho aconsegueix oferint una visió del món polaritzada i dicotòmica, composta d'allò bo que és designat/enfront del dolent que ens amenaça, d'un nosaltres/enfront d'ells, en definitiva, d'amics/enemics. Perquè «una lluita pels recursos o el poder és més difícil de legitimar que una lluita contra el mal, que suposa una amenaça permanent contra el nosaltres bo» (Strobl, 2022: 48).

La construcció discursiva es duu a terme enmig d'un procés comunicatiu pel qual els enemics i els seus perills, o la construcció d'«estats de por» en associació amb l'«enemic», és una cosa «tan esquemàtica que tot es pot projectar sobre ell i el perill mai s'allunya. Així, pot ser activat cada vegada que sigui necessari. Els qui argumentin en contra o vulguin diferenciar-se es converteixen automàticament en apologistes o, fins i tot, en aliats d'aquests enemics. Es tracta de mantenir alt el nivell de por comunicativa» (Strobl, 2022: 47).

Però, qui són els enemics construïts? Cas Mudde (2007: 64) proposa una classificació de l'enemic de l'extrema dreta a partir de la consideració de dues dimensions: nació i Estat. Sobre la base d'aquestes dues dimensions, el mateix autor sistematitza quatre grans grups d'enemics discursius:

- 1) Els que estan dins de la nació i de l'Estat. Són «els traïdors de la nació i corruptors de la gent» (Mudde, 2007: 65). En el context espanyol s'assenyalen com a enemics d'aquest

grup els nacionalismes basc i català, però també els partits d'esquerres en general, que activament els combaten.

- 2) Els que estan fora de la nació, però dins de l'Estat. Aquí trobaríem a les persones d'origen divers. «El discurs xenòfob i racista clàssic es condensa en aquest enemic ètnicament diferenciat» (Moreno & Rojo, 2021: 7).
- 3) Els que estan dins de la nació, però fora de l'Estat. Aquesta categoria no té molt valor en la proposta de Mudde, ni en l'aplicació per al nostre cas, però faria referència als espanyols que viuen a l'estranger.
- 4) Els que estan fora de la nació i de l'Estat. Aquesta categoria faria referència als organismes supranacionals, com la Unió Europea, les ONG i altres, que col·laboren amb refugiats o amb població migrada o, també, les organitzacions que dediquen el seu esforç a informar i sensibilitzar sobre l'emergència del canvi climàtic i proposen postures ecologistes per afrontar-lo. En el nostre cas, Vox fa referència, no sols a aquests organismes, sinó també a persones concretes que exerceixen algun tipus de lideratge en aquests ens internacionals.

5. La intensitat del recurs de la por en els discursos de Vox

La construcció i identificació d'enemics resulta rendible per a Vox en termes de vots a la llum dels resultats electorals des de 2019, però com pot ser que aquestes posicions d'ultradreta guanyin vots si amb elles es designa com a enemics a part de la ciutadania potencialment electora? D'una altra manera, amb aquesta pregunta estem assenyalant que en la dinàmica política dels sistemes democràtics no hi ha manera d'assegurar que el govern resultant d'unes eleccions no pugui actuar en contra del principi de la representació. Vox pot guanyar unes eleccions, fet que l'obligaria a governar respectant el principi democràtic de la representació però, no obstant això, les pot guanyar rebutjant frontalment a una part de la població (a immigrants, a integrants del col·lectiu LGTBI, o a dones feministes [Cabezas-González, 2021]). Aquesta és una dinàmica paradoxal que les actuals democràcies hauran de tractar de resoldre d'alguna manera.

5.1. La investigació empíricament acotada i la seva metodologia

Aquesta recerca pretén confirmar que, efectivament, el discurs de la por és una estratègia particular i intensament emprada pels partits d'extrema dreta en comparació amb la presència d'aquesta emoció en el discurs de la resta de partits.

Coneixem els temes que van predominar en els tuïts que Vox va emetre durant la campanya electoral: «el partit ofereix en el seu compte oficial, de manera gairebé equitativa, tuïts relacionats amb la confrontació electoral, qüestions de política sectorial i assumptes relacionats amb l'esdevenir de la campanya. El partit també publica tuïts en els quals s'indica el lloc on tindran lloc els esdeveniments de campanya, política sobre immigració, l'independentisme català, els impostos i l'ocupació» (Lava Santos, 2021: 51). No coneixem, no obstant això, la intensitat amb la qual empra el recurs a la por en el seu conjunt, i aquesta serà la línia principal d'exploració quantitativa d'aquesta recerca.¹

Pretenem oferir, a més, una aproximació qualitativa que contribueixi a la identificació dels factors endògens de l'auge de l'extrema dreta, i això ho farem recalant en l'associació dels elements discursius emprats tant per activar la por com per construir enemics.

Així doncs, les qüestions de la recerca es concreten de la següent manera. És la intensitat de l'ús del recurs emocional basat en la por un element constitutiu de l'extrema dreta? Quina funció compleix aquest recurs? I, finalment, la presència del discurs de la por acompanya i serveix per tal de construir o assenyalar els enemics als quals combatre?

Per resoldre aquests interrogants s'ha seguit l'estratègia de comparar el discurs de 2019 del compte oficial de Twitter de Vox amb el dels altres discursos, per al mateix període i en la mateixa xarxa social, dels tres grans partits de l'Estat espanyol: PP, PSOE i Unidas Podemos.

¹ En un treball posterior, de major abast temporal i incloent anàlisis qualitatives sobre els seus votants, és des d'on es pot construir una explicació més robusta sobre el fenomen de l'ascens electoral de Vox en correlació amb els mecanismes de comunicació que empra.

5.2. L'espai i el temps explorat

Es pren l'any 2019 com a període de referència per a l'anàlisi, atès que és l'any en què, per primera vegada, Vox aconsegueix ocupar un espai en el Parlament espanyol. És en aquest any quan el resultat de les eleccions li atorga el dret a passar a ser una força amb capacitat de representació política per mitjà dels seus 24 diputats. A més, poc després d'aquest primer ascens, a causa de la repetició de les Eleccions Generals, veiem que Vox duplica durant aquest mateix any el primer resultat, obtenint una representació parlamentària de 52 diputats i situant-se com a tercera força política a nivell estatal. És evident que en aquest procés d'ascens electoral, entre altres factors, el discurs de Vox durant tot l'any 2019 va tenir un paper clau. I és aquí on situem l'exploració sobre el discurs de la por.

A continuació, es mostren cronològicament els successos més rellevants per la política espanyola al llarg del període temporal explorat. En aquesta cronologia hem representat per separat aquells esdeveniments polítics que afecten el conjunt de l'Estat i els esdeveniments que s'emmarquen en el territori català, atès que cadascun d'ells té una dinàmica política i social específica (l'agenda social de cada territori). Hem destacat, a més, els dos moments clau en la convocatòria de les Eleccions Generals (l'agenda política del Parlament espanyol). És en la dinàmica d'esdeveniments que marca aquesta cronologia on resseguirem el discurs de Vox per detectar les correlacions temporals que es donen entre els esdeveniments i l'assenyalament dels temes que evoquen «por» en associació amb la identificació d'«enemics» (l'agenda discursiva de Vox).

CRONOLOGIA DE LA DINÀMICA POLÍTICA I SOCIAL AL 2019		
Estat Espanyol	Data	Catalunya
Foto de Colón PP, Vox i Ciudadanos convoquen una manifestació contra la figura del relator a Catalunya i a favor de la unitat d'Espanya.	10/02/2019	
	12/02/2019	Inici del judici als líders polítics del «procés» Després de dos anys en presó preventiva, els líders del «procés» independentista català són jutjats el Tribunal Suprem.
Eleccions Generals PSOE: 123 escons PP: 66 escons Unidas Podemos: 42 escons Vox: 24 escons	28/04/2019	
	13/06/2019	Fi del judici als líders polítics del «procés» Finalitza el judici als líders polítics independentistes del «procés».
Sentència del Tribunal Suprem a la «manada» El Tribunal Suprem condemna els membres de la «Manada» per violació múltiple i no per agressió sexual como estableix el Tribunal Superior de Navarra.	20/06/2019	
	24/09/2019	Detenció de 9 CDR acusats de terrorisme 9 CDR (Comitè de Defensa de la República) són detinguts i acusats per, presumptament, manipular explosius i planejar un atemptat.
	14/10/2019	Publicació de la sentència als líders Del procés El Tribunal Suprem condemna als líders polítics del «procés d'independència de Catalunya» a més de 100 anys de presó.
	Del 14/10/2019 fins al 20/10/2019	Disturbis post-sentència Es produeixen greus aldarulls a Catalunya com l'ocupació de l'Aeroport del Prat, durant la setmana posterior a la publicació de la sentència dels líders independentistes catalans.
Exhumació de Franco El govern en funcions del PSOE exhuma i trasllada les restes del dictador fora del Valle de Los Caídos («Cuelgamuros»).	24/10/2019	
Eleccions Generals PSOE: 120 escons PP: 89 escons Vox: 52 escons Unidas Podemos: 35 escons	10/11/2019	

6. L'anàlisi

6.1. El material discursiu de l'anàlisi

Després de l'exploració dels missatges del compte oficial de Twitter de Vox (@Vox.es), es procedeix a realitzar una primera aproximació i una operativització de la por. Per tal motiu, es realitza una cerca semàntica al compte Twitter de Vox dels comentaris que incloïen les 10 paraules següents: *delinqüència, inseguretat, atac, agressió, amenaça, perill, terrorista, violència, invasió i violació*. El criteri que orienta la selecció d'aquests termes respon a tractar de triar, entre el vocabulari subministrat en els missatges, aquells que refereixen fets que potencialment poden incitar a la por, o aquells el significat dels quals designa vivències que comporten por.

No obstant això, encara que en la primera observació s'inclouien totes les accepcions de la paraula «violència», finalment s'ha decidit excloure de l'estudi aquells usos que fan referència a la substitució dels termes «violència de gènere i masclista» per «domèstica o intrafamiliar», atès que es considera que no s'empra per infondre por, sinó que respon més aviat a una batalla per la construcció d'un marc de comunicació hegemònica contra el feminisme (Bonet-Martí, 2020). També s'ha decidit excloure de l'anàlisi aquelles accepcions que no incorporen un enemic explícit en l'enunciat com, per exemple: «com espera Vox combatre la violència?», o «cap amenaça ens impedirà continuar lluitant».

S'utilitza l'eina de «cerca avançada» de Twitter delimitant les publicacions a les dates establertes i, després de la seva exportació a Excel, es procedeix a realitzar una recomposició de les dades i la seva representació gràfica. Així mateix, al llarg del mateix període es replica aquest mètode amb els comptes del PSOE (@psoe), el Partit Popular (@ppopular) i Unides Podem (@podemos) ja que són els altres tres partits que, juntament amb Vox, obtenen major representació al Congrés dels Diputats.²

² Encara que en les primeres eleccions l'altre partit en contesa, Ciutadans, obté major representació que Vox o Unides Podem, aquest no ha estat inclòs en la nostra anàlisi per la seva caiguda estrepitosa en el resultat de la repetició de les eleccions; per tant, hem optat per comparar el discurs de Vox amb el discurs dels partits el potencial competitiu dels quals perdura al llarg de les dues convocatòries electorals.

Taula 1. Terminologia utilitzada per referir-se a la por pels diferents partits l'any 2019

	Vox	PP	PSOE	Podemos	Total
Delinqüència	2	0	0	0	2
Inseguretat	16	3	2	5	26
Atac	6	10	8	5	29
Agressió	7	0	7	5	19
Amenaça	13	17	17	10	57
Violència	23	20	20	2	65
Perill	5	12	11	4	32
Terrorista	16	14	1	1	32
Invasió	9	0	0	1	10
Violació	4	1	3	3	11
Total	101	77	69	36	283

Font: Elaboració pròpia mitjançant l'extracció de dades dels comptes de Twitter de Vox (@Vox_es), del PP (@ppopular), del PSOE (@psoe) i d'Unidas Podemos (@podemos) de l'any 2019.

6.2. Comparació de les freqüències en l'ús de la por

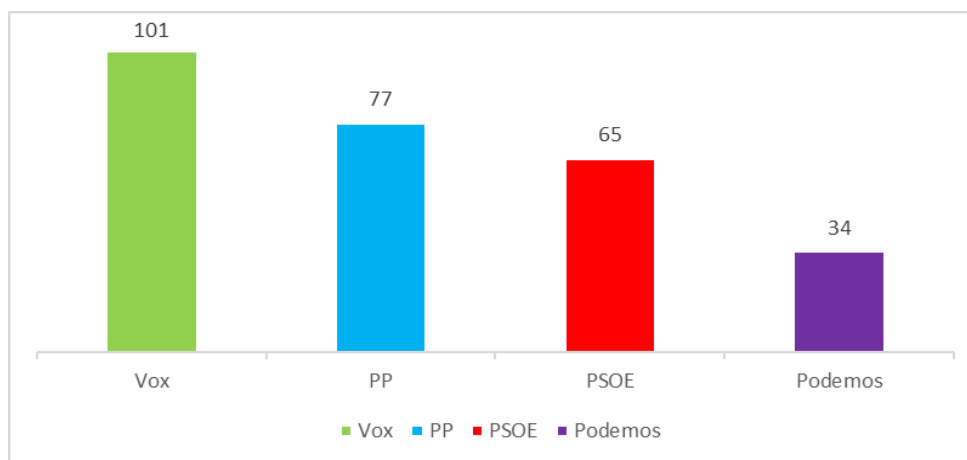
Els resultats obtinguts mostren que, entre l'1 de gener i el 31 de desembre de 2019, Vox va realitzar un total de 101 tuïts que infonien por, per sobre dels 77 que va realitzar el Partit Popular, dels 65 del PSOE i triplicant els 34 tuïts que evoquen por per part d'Unides Podem (a la taula 2 s'ofereix el desglossament per mesos d'aquestes mateixes dades). Això implica que Vox va realitzar una mitjana de 8,42 missatges de por al mes; el PP, 6,42; el Partit Socialista, 5,42, i Unides Podem, 2,83. A continuació, a la taula 2 es recull aquest comportament desglossat per mesos, mentre que el gràfic 1 reproduïx les freqüències associades a cada partit sobre aquest comportament discursiu.

Taula 2. Al·lusions a la por dels diferents partits l'any 2019

	Gener	Febrer	Març	Abril	Maig	Juny	Juliol	Agost	Setembre	Octubre	Novembre	Desembre	Total
Vox	6	0	4	6	6	6	10	18	16	20	8	1	101
PP	4	4	4	12	13	34	7	2	2	14	8	3	77
PSOE	0	1	4	14	5	2	5	2	4	20	8	0	65
Podemos	3	0	2	2	3	1	9	3	2	5	1	3	34
Total	13	5	14	34	27	13	31	25	24	59	25	7	277

Font: Elaboració pròpia mitjançant l'extracció de dades dels comptes de Twitter de Vox (@Vox_es), del PP (@ppopular), del PSOE (@psoe) i d'Unidas Podemos (@podemos) de l'any 2019.

Gràfic 1. Freqüència de l'ús de la por al discurs polític al 2019

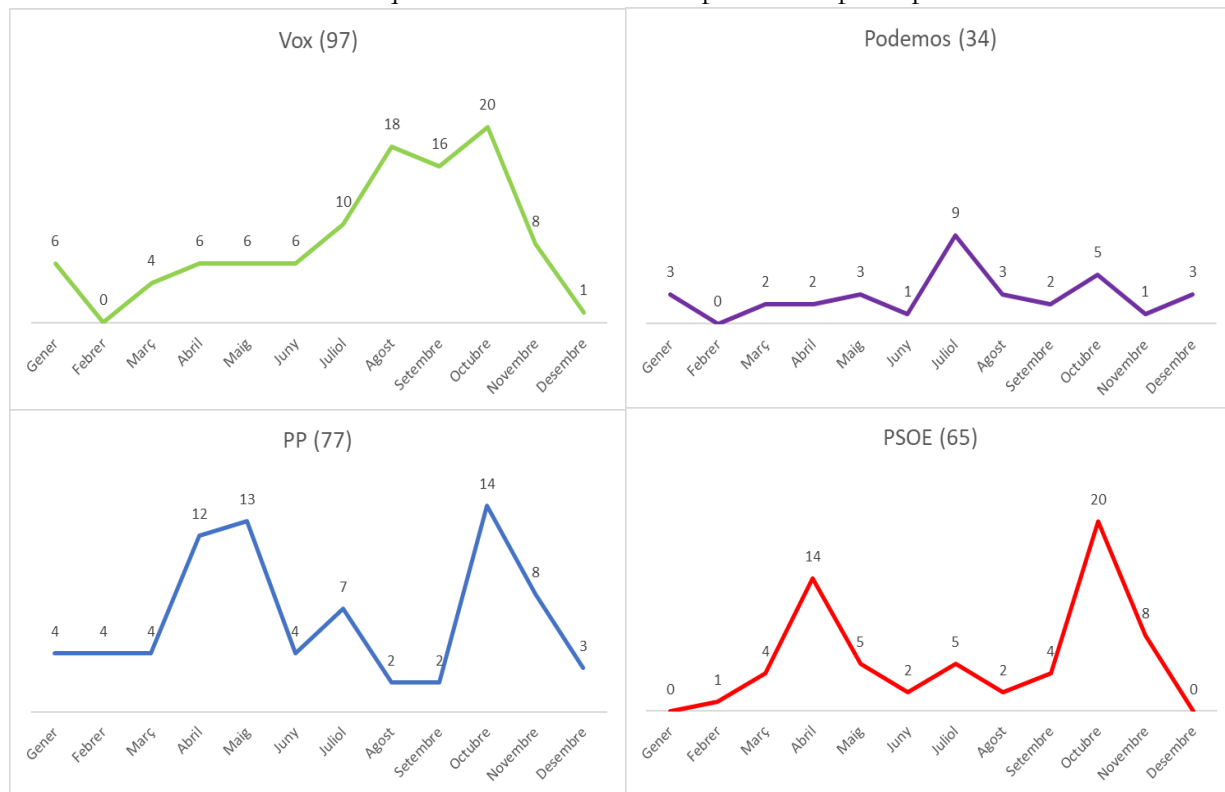
Font: Elaboració pròpia mitjançant l'extracció de dades dels comptes de Twitter de Vox (@Vox_es), del PP (@ppopular), del PSOE (@psoe) i d'Unidas Podemos (@podemos) de l'any 2019.

La comparació de les línies de tendència del comportament discursiu de cada partit es reprodueix a la gràfica 2 (que s'ofereix a continuació). Allí veiem, en la seva línia, com Vox comença amb un ús de la por relativament intens durant la primera meitat de l'any i aquest augmenta a la segona meitat de l'any, arribant a triplicar el nombre de tuïts de por realitzats durant els primers 6 mesos de l'any. Així, de gener a juny realitza un total de 28 tuïts, mentre que de juliol a desembre en realitza 73. Els partits tradicionals comparteixen una intensitat i tendència similars, en tant que mantenen un número estable i baix de tuïts al llarg de l'any, a excepció dels períodes preelectorals, en els quals mostren un clar augment de missatges de por, encara que aquest comportament es redueix dràsticament passades les eleccions. Així, les eleccions del 28-A i del 10-N dibuixen una línia de tendència amb forma de M per a PP i PSOE, mentre que en el cas d'Unides Podem la línia de comportament reflecteix la intensitat més baixa dels 4 partits analitzats i només mostra cert repunt de l'ús del missatge de la por el mes de juliol.

Si s'observen les gràfiques (gràfic 2), veiem que hi ha coincidència en el repunt de juliol (encara que amb variacions) tant en PP com en PSOE, o en Unides Podem. I veiem, a més, que aquesta coincidència es produeix enmig dels dies finals del judici contra els dirigents polítics implicats en la declaració unilateral d'independència (DUI) per part del govern autonòmic català o, més en general, en el fenomen d'accions polítiques i protestes socials del denominat «Procés».

També coincideix en el temps amb la previsió d'una probable repetició de les Eleccions Generals, tal com va acabar succeint.³

Gràfic 2. Freqüències del discurs de la por a cada partit polític

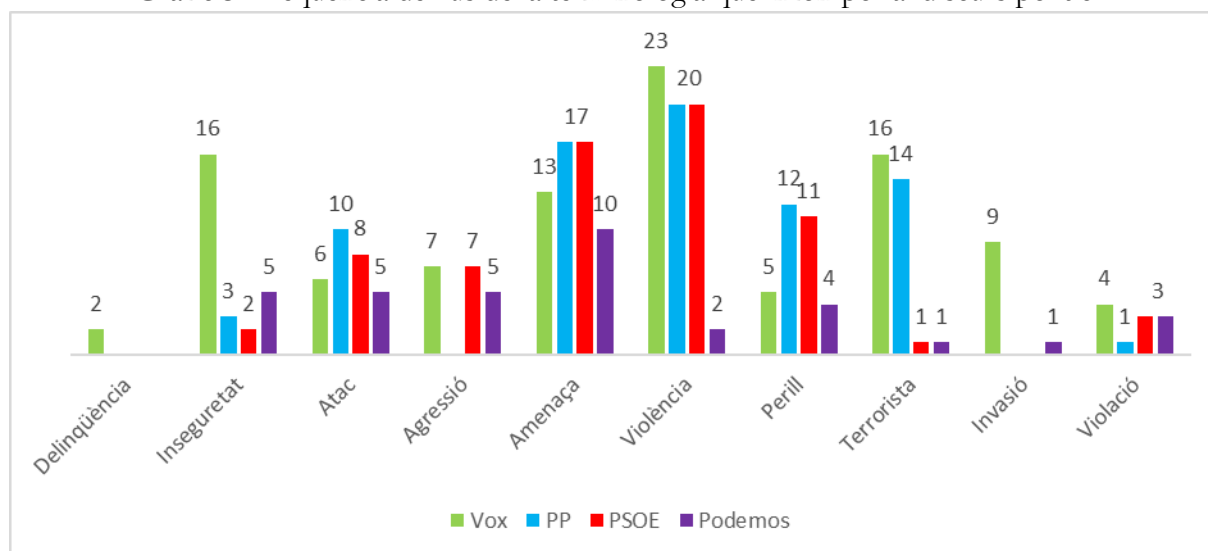
Font: Elaboració pròpia mitjançant l'extracció de dades dels comptes de Twitter de Vox (@Vox_es), del PP (@ppopular), del PSOE (@psoe) i d'Unidas Podemos (@podemos) l'any 2019.

³ La temporalitat d'aquests esdeveniments es recullen a la cronologia anteriorment presentada.

6.3. La terminologia més emprada

En el gràfic 3 es pot observar que en el discurs de la dreta nacional populista els termes més emprats per infondre por són «violència» (23), «inseguretat» (16), «terrorista» (16) i «amenança» (13). D'altra banda, en els partits tradicionals PP i PSOE s'observa curiosament com comparteixen una altra vegada similituds en la terminologia més utilitzada. Així, «violència» (20) és la paraula més utilitzada per totes dues formacions, seguida d'«amenança» (17), de «perill» (12 i 11 respectivament) i d'«atac» (10 i 8 respectivament). En el cas d'Unidas Podemos, el terme que destaca per sobre de la resta és «amenança» (10).

Gràfic 3. Freqüència de l'ús de la terminologia que infon por al discurs polític

Font: Elaboració pròpia mitjançant l'extracció de dades dels comptes de Twitter de Vox (@Vox_es), del PP (@ppopular), del PSOE (@psoe) i d'Unidas Podemos (@podemos) l'any 2019.

6.4. La construcció de l'enemic

Anteriorment hem presentat la categorització d'enemics discursius que planteja Cas Mudde en la seva anàlisi de l'extrema dreta populista. Sobre aquella, i a la llum dels termes i de la composició del discurs de Vox, ara oferim una categorització matisada, modelant la proposta inicial per les dades que emergeixen de l'anàlisi (reflectits en els gràfics 4 i 5, que es veuran a continuació):

- 1) Construint l'enemic per la seva «diversitat cultural»: fa referència a aquells col·lectius que pertanyen a una ètnia o cultura que cauen fora de l'imaginari que defineix a l'espanyol «au-

tèntic», en el seu sentit més conservador i de dretes. En el discurs, aquesta categoria és en molts casos personificada en l'immigrant pobre d'origen magrebí. Els termes utilitzats són abraçadors d'una diversitat d'origens, encara que comparteixen principalment les circumstàncies de migració i pobresa: *immigració, maners, immigració il·legal, estrangers, multiculturalime, menas, gitanos, pakistanesos, bandes llatines, Estat islàmic, islamisme, menors immigrants, magrebins, escoles i llars islàmiques, estrangers il·legals, menors estrangers, musulmana i refugiats*.

- 2) Construïnt l'enemic «d'esquerres»: aquesta categoria fa referència als partits i a les posicions ideològiques que se situen a l'esquerra de l'espectre polític. Comprèn la següent terminologia: *extrema esquerra, Pedro Sánchez (PSOE), totalitarisme progre, esquerres, progre, comunista, podemitas, socialisme, J. L. Rodríguez Zapatero (PSOE), PSOE i Manuela Carmena (Podemos)*.
- 3) Construïnt l'enemic «dels nacionalismes»: aquesta categoria fa referència als moviments i partits nacionalistes i independentistes basc i català. Aquesta categoria agrupa els següents termes: *separatistes, colpistes, terroristes, Quim Torra (Junts), CDR (Comitè Defensa República), proetarres, ETA, Arnaldo Otegui (EH Bildu), Tsunami Democràtic, «gentussa»* (per referir-se, en general, als manifestants catalans).

A l'anàlisi també detectem, encara que de manera residual, una sèrie d'enemics que, fins i tot nomenats, els considerem aquí poc rellevants perquè configuren una categoria imprecisa, com ara *mitjans de comunicació, okupes i traficants*.

Presentem, en forma de taula (gràfic 4), les dades dels termes aquí recollits: hem trobat un total dels 101 tuïts emesos per Vox en 2019 que van clarament dirigits a l'activació de la por, i hem detectat 118 ocasions en les quals l'enemic quedava assenyalat. En la majoria d'aquests tuïts s'integra l'element discursiu que assenjala i caracteritza la por juntament amb els termes amb els quals es designa a l'enemic; la constant d'aquesta combinació apunta al fet que puguem avaluar-la com una estratègia discursiva intencionalment triada.

Gràfic 4. Termes que associen por i enemics

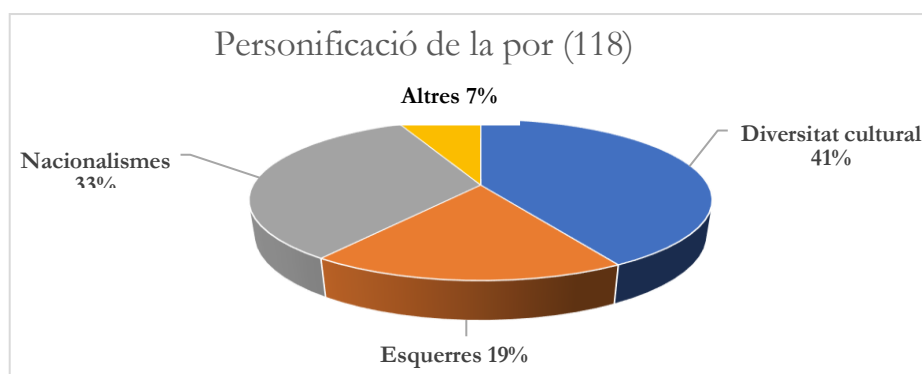
	Total	Delinqüència	Inseguretat	Atac	Agressió	Amenaça	Violència	Perill	Terrorista	Invasió	Violació
DIVERSITAT CULTURAL	49	2	12	0	0	5	12	3	0	11	4
Immigració	2	1						1			
Manters	1	1									
Immigració il·legal	15		5			1	2			5	2
Estrangers	2		1				1				
Multiculturalisme	3		1			1	1				
Menas	6		2				4				
Gitanos	1		1								
Pakistanesos	1		1								
Bandes Llatines	1		1								
Recep Tayyip Erdogan	1					1					
Estat islàmic	2					1				1	
Islamisme	5					1		1		3	
Menors immigrants	1						1				
Magrebins	3						1				2
Escoles/llars islàmiques	1						1				
Estrangers il·legals	1							1			
Menors estrangers	1						1				
Musulmana	1									1	
Refugiats	1									1	
ESQUERRES	22	1	1	2	2	6	3	1	3	1	1
Extrema Esquerra	2		1								1
Pedro Sánchez	4	1					1	1	1		
Totalitarisme Progre	1			1							
Esquerreres	3			1		1		1			
Progre	3				2						1
Comunista	4					4					
"Podemitas"	1						1				
Socialismo	1						1				
Zapatero	1								1		
PSOE	1								1		
Manuela Carmena	1					1					
NACIONALISMES	39	0	2	1	1	12	3	0	21	0	0
Separatistes	11		1	1	1	3	3		2		
Colpistes	3					3					

Terroristes	1	1										
Quim Torra	4	1	3									
CDR	10	3	7									
Proetarres	1	1										
ETA	4		4									
Arnaldo Otegui	2		2									
Tsunami "Democràtic"	2		2									
Gentussa (manifestació)	1		1									
ALTRES	8	0	4	0	1	1	2	0	0	0	0	0
Mitjans de Comunicació	2	1	1									
TV3	1		1									
Okupes	3	2	1									
Open Arms	1	1										
Traficants	1	1										

Font: Elaboració pròpia, a partir del compte oficial de Vox a la plataforma Twitter.

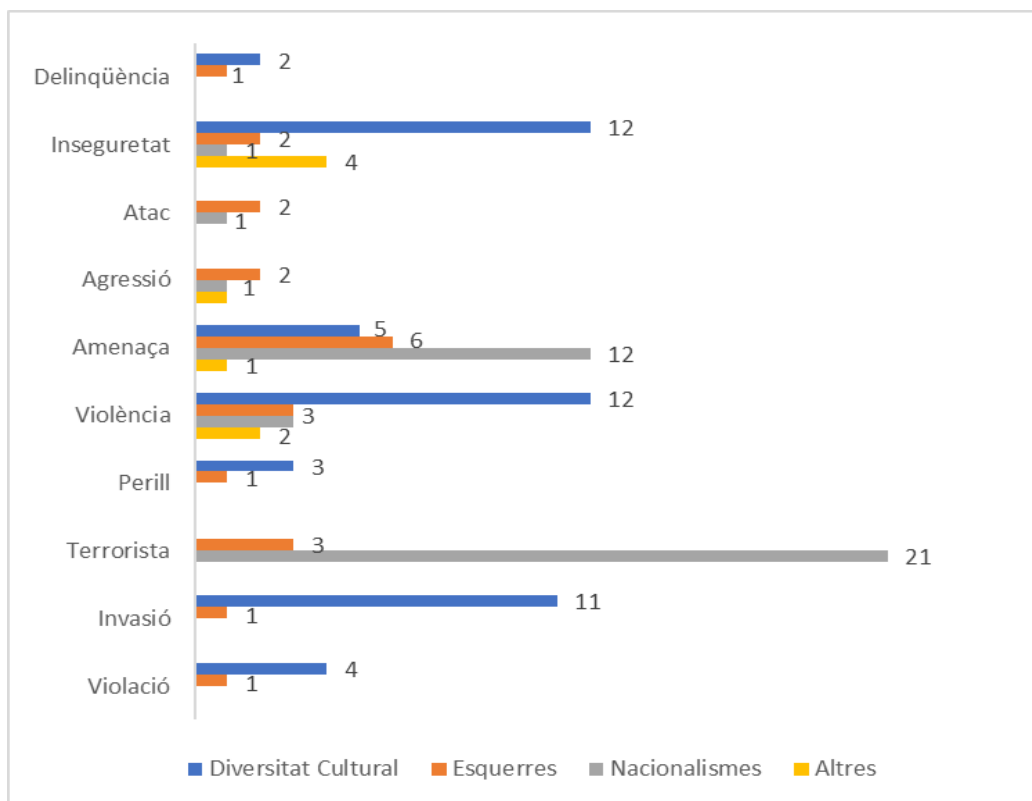
Tal i com es pot observar al gràfic 4, durant l'any 2019 el principal enemic de la dreta radical populista espanyola va ser la diversitat cultural, principalment la immigració magrebina, que amb 49 al·lusions representa el 41,5% del total de missatges de por generats des del compte de Twitter de Vox. El segon col·lectiu al qual Vox vincula amb la por són els nacionalismes basc i català, amb 39 al·lusions, és a dir, un 33% del total dels missatges de por. En tercer lloc, es troba la ideologia d'esquerres, que amb 22 esments suposa un 18,6% del total. Finalment, la categoria d'«altres», que agrupa els mitjans de comunicació, *okupes* i traficants, ha estat vinculada al discurs de la por un total de 8 vegades, o el 6,7% del total.

Gràfic 5. Construcció de l'enemic de la ultradreta

Font: Elaboració pròpia, mitjançant l'extracció de dades del compte oficial de Twitter de Vox (@Vox_es).

Gràfic 6. Terminologia emprada per Vox en associació amb els enemics assenyalats

Font: Elaboració pròpia, mitjançant l'extracció de dades del compte oficial de Twitter de Vox (@Vox_es).

Les paraules més emprades per tal d'apel·lar a la por en associació amb un enemic identificat per la seva diversitat cultural són «inseguretat» (12), «violència» (12) i «invasió» (11). Mentrestant, l'enemic que s'articula al voltant dels nacionalismes rep la qualificació de «terrorista» (21), o de ser l'«amença» (12) a la continuïtat de la pàtria. Les esquerreres enemigues es relacionen amb el discurs de la por de forma molt diversa en funció de qui són els designats, però per a tots destaca la seva associació amb el terme «amença» (6). La categoria residual, a la nostra anàlisi, d'altres enemics és associada al terme «inseguretat» (4).

7. Conclusions

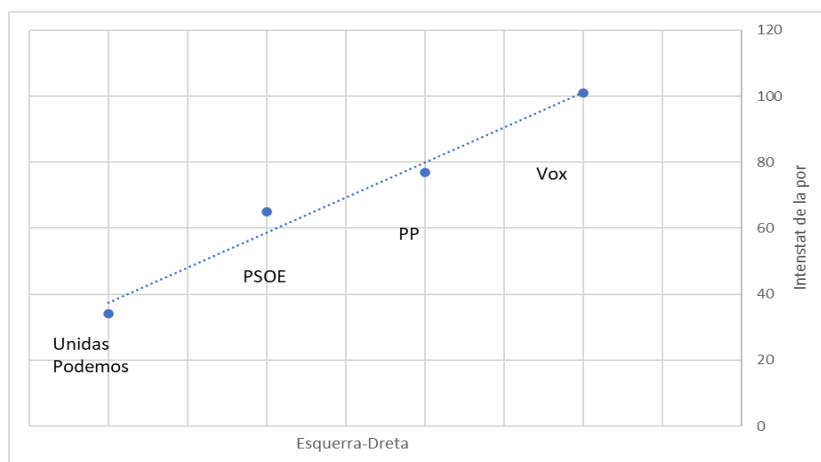
Aquesta recerca s'ha plantejat sobre la base de dos objectius. L'objectiu principal era conèixer l'ús de la por que realitza el partit d'extrema dreta Vox a través del seu compte de Twitter i comparar-lo amb els discursos de PP, PSOE i Unides Podem. Buscàvem poder establir una

confirmació empírica de relació entre la intensitat de l'ús de la por i la ideologia d'ultradreta de Vox. L'objectiu secundari era identificar quins eren els enemics construïts en vinculació a aquestes crides discursives a sentir l'emoció de la por.

Respecte al *primer objectiu*, es poden extreure les següents conclusions:

En primer lloc, hem comprovat que Vox és el partit que més empra la por en el seu discurs, que, en comparació amb la resta dels partits polítics, projecta una mitja d'intensitat elevada i constant al llarg de l'any de referència per la nostra anàlisi, això és, l'any 2019. Hem vist, a més, que els partits tradicionals de dreta i centreesquerra, PP i PSOE, presenten dades i comportaments similars quant a la menor intensitat de la presència de la por, i que l'empren especialment en els temps centrals de la campanya electoral. I hem vist que, en el cas d'Unides Podem, el partit ideològicament a l'esquerra del PSOE, aquest presenta una intensitat molt baixa d'ús de la por en el seu discurs. Per tant, tal com mostra el gràfic 6, sembla que podem concloure que, com més a la dreta de l'espectre polític es troba el partit analitzat, més intens és l'ús de la por en el seu discurs, o que l'ús de la por conforma també l'eix esquerra-dreta de la divisòria en la qual es confronten, i alhora, se situen els partits polítics (Gràfica 6).

Gràfic 7: Intensitat del discurs de la por en funció de la ideologia

Font: Elaboració pròpia, mitjançant l'extracció de dades dels comptes de Twitter de Vox (@Vox_es), del PP (@ppopular), del PSOE (@psoe) i d'Unidas Podemos (@podemos).

En segon lloc, si la intensitat de la por en el discurs de Vox no sembla obeir exclusivament a les conteses electorals dels mesos d'abril i novembre de 2019 i s'estén al llarg del temps (en la primera meitat de l'any presenta una intensitat moderada i en la segona meitat de l'any una intensitat molt elevada), llavors el recurs de la por en el seu discurs probablement conforma part de l'estratègia d'expansió d'aquesta ideologia. Per contra, els partits del bipartidisme tradicional, PP i PSOE, en la mesura en què presenten una intensitat moderada durant tot l'any i només repunts a l'alça en períodes de campanya electoral, ens permet generalitzar que el recurs de la por forma part de les tàctiques conjunturals emprades per a la competició electoral, en la qual, de manera general, els partits rivals són els adversaris o enemics als quals combatre⁴.

El quart partit en competició electoral, Unides Podem, exhibeix una intensitat comparativament més baixa en el recurs de la por. No obstant això, mostra repunts a l'alça el mes de juliol i, pels temes que planteja en el discurs, el que sembla motivar tals repunts és l'amenaça de la repetició electoral. En aquest mateix mes, el discurs també sembla estar condicionat pel que valoren del resultat final de l'enjudiciament dels líders del Procés (vegeu la cronologia d'esdeveniments anterior).

Pel que fa al *segon objectiu* d'aquesta recerca, concloem que l'extrema dreta espanyola modela la silueta dels enemics –com a responsables de la por–, que s'aglutinen en tres categories: la primera capta la diversitat identitària de l'«altre construït», i inclou trets tals com els associats a l'aparença física, l'orientació en les creences i valors, l'idioma i l'accent, però també les condicions de vida precària, i assenjala principalment a les persones migrades; la segona capta als nacionalismes d'àmbit no estatal –el basc i català–, i la tercera inclou a tots els que, per l'aproximació o per vinculació directa, se situen en l'esquerra política⁵.

Tot i que amb matisos, veiem que Vox encaixa en la classificació proposada per Cas Mudde (2007: 64), esmentada pàgines enrere, que diferencia els enemics de dins de l'Estat-nació (grup 1) i els enemics vinguts de fora (grup 2). Vox construeix el grup 1 d'enemics incloent en ell

⁴ Cal recordar, a més, que el mes d'octubre de 2019 va estar marcat pels greus altercats a Catalunya en fer-se pública la sentència als líders del Procés independentista català.

⁵ Hem trobat també a alguns mitjans de comunicació, però aquest quart grup mostra un valor comparativament residual i s'obviarà, per tant, en aquestes conclusions.

als enemics de la pàtria per la seva disputa per l'encaix en l'Estat-nació (bascos i catalans), però també a tots els que acullen una ideologia que permet aliar-se amb aquests enemics (els partits d'esquerra en general). I construeix el grup 2 d'enemics incloent a la població migrant en general, encara que directament encarnada en un grup obertament assenyalat: les persones migrants, pobres i d'origen magrebí, a les quals es presenta com a fonamentalistes i potencialment responsables de qualsevol imprecisa o potencial «invasió islàmica», alhora que generadors d'«una situació de violència i inseguretat» creixent, de nou, també imprecisa i potencial.

En resum, el discurs de la por serveix a Vox com alerta cap als possibles votants i li serveix com a reclam per ocupar l'espai públic. Però, a més, per la comparació amb el discurs emprat pels altres partits, podem generalitzar que l'ús del recurs a la por configura la seva ubicació en l'extrem de l'eix polític dretes-esquerres. I, finalment, el marc simbòlic de l'apel·lació a l'emoció de la por i l'assenyalament d'enemics sembla operar com un dels mecanismes amb els quals ha aconseguit calar (a la llum dels resultats) en una part important dels electors, induint-los a captar la por com a reflex dels seus problemes i als enemics assenyalats com els culpables als quals s'ha de combatre.

8. Referències

- Acha, Beatriz. (2019). «No, no es un partido (neo)fascista». *Agenda Pública*, 6-1-2019.
<https://agendapublica.elpais.com/noticia/14505/no-no-es-partido-neo-fascista>
- Anduiza, Eva. (2018). «El discurso de VOX». *Agenda Pública*, 6-12-2018.
<https://agendapublica.elpais.com/noticia/14538/discurso-vox>
- Alonso, Sonia & Cristóbal Rovira Kaltwasser (2015). Spain: No Country for the Populist Radical Right?, *South European Society and Politics*, 20(1), 21-45, DOI:
[10.1080/13608746.2014.985448](https://doi.org/10.1080/13608746.2014.985448)
- Álvarez-Benavides, A. (2019). Elementos para el análisis de una nueva extrema derecha española. En *Movimientos sociales, acción colectiva y cambio social en perspectiva: continuidades y cambios en el estudio de los movimientos sociales*, 59-69.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=739772>
- Martín Álvarez, Alberto y Pirker, Kristina. «La revitalización de las derechas autoritarias: Europa, Estados Unidos, América Latina». *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, n.º 132 (diciembre de 2022), p. 7-23. DOI: doi.org/10.24241/rcai.2022.132.3.7 En Álvarez, A. M., Pirker,

- K. (coord.) (2022). *Revista CIDOB d'afers internacionals* (132), 7-220.
<https://doi.org/10.24241/rcai.2022.132.3.3>
- Bauman, Z. (2006). *Miedo Líquido*. Barcelona: Paidós.
- Bericat Alastuey, E., (2005). La cultura del horror en las sociedades avanzadas: de la sociedad centrípeta a la sociedad centrífuga. *Reis. Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, (110),53-89.[fecha de Consulta 5 de Diciembre de 2023]. ISSN: 0210-5233. Recuperado de: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=99715250002>
- Bonet-Martí, J. (2020). Análisis de las estrategias discursivas empleadas en la construcción de discurso antifeminista en redes sociales. *Psicoperspectivas*, 19(3).
<https://dx.doi.org/10.5027/psicoperspectivas-vol19-issue3-fulltext-2040>
- Antón-Mellón, Joan y Aitor Hernández-Carr. 2016. «El crecimiento electoral de la derecha populista en Europa: parámetros ideológicos y motivaciones sociales», *Política y Sociedad*, 53(1), 17-28. Disponible en: https://doi.org/10.5209/rev_POSO.2016.v53.n1.48456.
- Arroyo, M. (2020). Las causas del apoyo electoral a VOX en España. *Política y sociedad*, 57(3), 693-717. <https://doi.org/10.5209/poso.69206>
- Bernays, E. (2008). *Propaganda*. Santa Cruz de Tenerife: Melusina.
- Bornshier, S., & Kriesi, H. (2012). The populist right, the working class, and the changing face of class politics. En Jens Rydgre (ed), *Class Politics and the Radical Right*, Routledge Editors, pp.10-29.
- Cabezas González, A. (2021). Los feminismos ante la nueva extrema derecha: prácticas de acuerpe y sororidades estratégicas para la construcción de un horizonte de equidad e igualdad. *Encrucijadas. Revista Crítica De Ciencias Sociales*, 21(2), 2104. Recuperado a partir de <https://recyt.fecyt.es/index.php/encrucijadas/article/view/92647>
- Carmona, P., García, B. & Sánchez, A. (2012). *Spanish Neocon: La revuelta conservadora de la derecha española*. Traficantes de Sueños.
- Casals, Xavier. (2000). La ultraderecha española: una presencia ausente (1975-1999). *Historia y Política: Ideas, Procesos y Movimientos Sociales*, 3, 147-174.
<https://www.cepc.gob.es/sites/default/files/2021-12/26600xaviercasals.pdf>
- Castells, M. (2009). *Comunicación y poder*. Madrid: Alianza Editorial.
- Castro, P., & Jaráiz, E. (2022). *La construcción emocional de la extrema derecha en España*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Cazorla Martín, A. y Jaráiz Gulías, E. (2020) Componentes emocionales en el voto a la extrema derecha. En Erika Jaráiz Gulías, Ángel Cazorla Martín, María Pereira López (coord.). (2020) *El auge de la extrema derecha en España*, p. 227-258. España: Tirant lo Blanch.
- Climent-Sanjuan, Víctor, & Montaner-Goetzenberger, Mirian (2020). Los partidos populistas de extrema derecha en España: Un análisis sociológico comparado. *Izquierdas*, 49, 48. Epub 13 de enero de 2021. <https://dx.doi.org/10.4067/s0718-50492020000100248>
- Crespo-Martínez, I., Garrido-Rubia, A., & Rojo-Martínez, J. M. (2022). El uso de las emociones en la comunicación político-electoral. *Revista Española De Ciencia Política*, 58, 175–201.
<https://doi.org/10.21308/recp.58.06>

- De Garcillán López-Rúa, M. (2015). Persuasión a través del marketing sensorial y experiencial. *Opción*, 31. Recuperado de: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/opcion/article/view/20401>
- Eatwell, R., & Goodwin, M. (2019). *Nacional populismo. Por qué está triunfando y de qué forma es un reto para la democracia*. Barcelona: Península.
- Ferreira, C. (2019). VOX como representante de la derecha radical en España: Un estudio sobre su ideología. *Revista Española de Ciencia Política*. <https://doi.org/10.21308/recp.51.03>
- Forti, S. (2021). *Extrema derecha 2.0. Qué es y cómo combatirla*. Madrid: Siglo XXI.
- García Hípola, G., & Pérez Castaños, S. (2021). Las emociones como estrategia de comunicación en las elecciones europeas de 2019: VOX. *Más Poder Local*, 43, 20-27. Recuperado a partir de <https://www.maspoderlocal.com/index.php/mpl/article/view/vox-emociones-elecciones-europeas-2019-mpl43>
- González-Castro, J. (2023). La comunicación del miedo en la política de Vox. *Revista ICONO 14. Revista Científica De Comunicación Y Tecnologías Emergentes*, 21(1). <https://doi.org/10.7195/ri14.v21i1.1912>
- Hustvedt, S. (2017). *La mujer que mira a los hombres que miran a las mujeres*. Barcelona: Seix Barral
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschieer, S., & Frey, T. (2008). *West European politics in the age of globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaráiz Gulías, E., Cazorla Martín, Á., & Pereira López, M. (2020). *El auge de la extrema derecha en España*. Tirant lo Blanch.
- Jaráiz, E., Lagares, N., y Pereira, M. (2020). Emociones y decisión de voto. Los componentes de voto en las elecciones generales de 2016 en España. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 115-135. <https://doi.org/10.54777/cis/reis.170.115>
- Lakoff, G. (2007). *No pienses en un elefante. Lenguaje y debate político*. Madrid: Complutense.
- Lava Santos, D. (2021). El discurso populista de VOX en las Elecciones Generales de 2019: análisis comparativo de las agendas temáticas en televisión y Twitter. *Dígitos. Revista de Comunicación Digital*, 7, 37-65. DOI: <https://doi.org/10.7203/rd.v1i7.200>
- Lúquez, Petra y Fernández, Otilia (2016). La teoría fundamentada: precisiones epistemológicas, teórico-conceptuales, metodológicas y aportes a las ciencias, *Revista Cumbres*, 2 (julio), disponible en <http://oaji.net/articles/2016/3933-1474417705.pdf>
- Minkenberg, M. (2011). *The radical right in Europe. An overview*. Gütersloh: BertelsmannStiftung.
- Montabes Pereira, J. y Cazorla Martín, A. (2020). Condiciones en el surgimiento de la extrema derecha. En Erika Jaráiz Gulías, Ángel Cazorla Martín, María Pereira López, Ángel Cazorla Martín, María Pereira López (coord.), *El auge de la extrema derecha en España*, pp. 89-125. España: Tirant lo Blanch.
- Moreno Moreno, S., & Rojo Martínez, J. M. (2021). La construcción del enemigo en los discursos de la derecha radical europea: un análisis comparativo. *Encrucijadas. Revista Crítica De Ciencias Sociales*, 21(2), a2112. Recuperado a partir de <https://recyt.fecyt.es/index.php/encrucijadas/article/view/88217>

- Mudde, Cas. 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. Disponible en: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492037>
- Nussbaum, M.-C. (2014). *Emociones políticas*. Barcelona: Paidós.
- Oleaque Moreno, J.M. (2020). El discurso en positivo de Vox: los medios difundidos en Twitter por la extrema derecha. *Cuadernos AISPI*, 16(2). <https://doi.org/10.14672/2.2020.1697>
- Pereira López, M. Jarraiz Gulías, E. Cazorla Martín, A. (2020) Hacia la cuarta ola de los partidos de extrema derecha: A modo de conclusión. En Erika Jaráiz Gulías, Ángel Cazorla Martín, María Pereira López (coord.), *El auge de la extrema derecha en España*, p. 481-501. España: Tirant lo Blanch
- Reggiani, A. (2017). Persistencia y mutaciones de la extrema derecha francesa. *Nueva Sociedad*, 270, 72-82. <https://nuso.org/articulo/persistencia-y-mutaciones-de-la-extrema-derecha-francesa/>
- Otero, J. M. R., Martínez, P. C., & Groba, D. M. (2021). Emociones y extrema derecha - Emotions and the Far Right: el caso de VOX en Andalucía. *Reis: Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 176, 119–139. <https://www.jstor.org/stable/27093814>
- Strobl, N. (2022). *La nueva derecha. Un análisis del conservadurismo radicalizado*. Buenos Aires: Katz Editores
- Tuñón-Navarro, J., y Bouzas-Blanco, A. (2023). Extrema derecha europea en Twitter. Análisis de la estrategia digital comunicativa de Vox y Lega durante las elecciones europeas de 2014 y 2019. *Revista Mediterránea de Comunicación/Mediterranean Journal of Communication*, 14(1), 241-262. <https://www.doi.org/10.14198/MEDCOM.23334>
- Urban, M. (2019). La emergencia de Vox. En *Viento Sur*, 166, 84-94. <https://vientosur.info/la-emergencia-de-vox-15360/>
- Van dijk, T. (1996). *Estructuras y funciones del discurso*. Barcelona: Siglo XXI
- Van Dijk, T. (1999). *El análisis crítico del discurso*. *Anthropos*, 186, 23-36.
- Van Dijk, T. A. (2000). *El discurso como interacción social*. Barcelona: Gedisa Editorial.
- Van Dijk, T (2002). El conocimiento y las Noticias. En *Quaderns de Filologia. Estudis de Comunicació*, 1, 249-270. Editors: Universitat de València <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2241271>
- Van Dijk, T. (2016). Análisis crítico del discurso. En *Revista Austral de Ciencias Sociales*, 30203-222. <http://revistas.uach.cl/pdf/racs/n30/art10.pdf>
- Vox. 2014. Manifiesto fundacional. <https://www.voxespana.es/espana/manifiesto-fundacional-vox>
- Vox. 2018a. 100 medidas para la España viva. https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/04/100medidasngal_101319181010040327.pdf
- Vox. 2018b. Gran acto de VOX en Vistalegre #EspañaViva. https://www.youtube.com/live/E86yhLllmRk?si=ez_giVR_n_V-UfdT
- Vox. 2019a. Programa electoral para las elecciones europeas de 2019. https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Europeas-2019_web.pdf

Vox. 2019b. Programa electoral para las elecciones autonómicas de 2019.

<https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Autono%CC%81micas-2019.pdf>

Vox. 2019c. Programa electoral para las elecciones municipales de 2019.

<https://www.voxespana.es/wp-content/uploads/2019/05/Programa-Municipales-2019-1.pdf>

© del artículo, los/as autores/as

Este texto está protegido por una licencia Reconocimiento [Creative Commons 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Usted es libre para Compartir —copiar y redistribuir el material en cualquier medio o formato— y Adaptar el documento —remezclar, transformar y crear a partir del material— para cualquier propósito, incluso comercialmente, siempre que cumpla la condición de:

Atribución: Usted debe reconocer el crédito de una obra de manera adecuada, proporcionar un enlace a la licencia, e indicar si se han realizado cambios. Puede hacerlo en cualquier forma razonable, pero no de forma tal que sugiera que tiene el apoyo del licenciante o lo recibe por el uso que hace.

[Resumen de licencia](#) - [Texto completo de la licencia](#)